

ครูผู้เป็นกัลยาณมิตร ของศิษย์

โดย

ระพี สาคริก

บทนำ

ปัจจุบันนี้สังคมได้เปลี่ยนแปลงมาจนถึงช่วงซึ่งสะท้อนภาพให้พบความจริงว่า ทัศนคติอยู่กับเปลือกความเป็นมนุษย์มากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้ง ๆ ที่การจัดการศึกษาได้ประกาศอุดมการณ์ให้รับทราบเป็นช่วง ๆ มานานแล้วว่า มีความประสงค์ จะพัฒนาคนให้มีความเป็นมนุษย์ พลสมบุรณ์พร้อมทุกด้าน จึงน่าจะมองเห็นผลสำเร็จจากด้านรากฐานซึ่งเจริญลงสู่พื้นดินเพื่อหวังหยั่งรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ดังนั้น ผลจากการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาถึงปัจจุบัน แม้พิจารณา คำว่า "ครู" ก็คงจะมีแนวโน้มน้อย ๆ หายไปจากบรรยากาศในสังคมแม้มองจากสิ่งซึ่งปรากฏอยู่ในแวดวงของการจัดการศึกษา หากเปลี่ยนมาเน้นอยู่กับคำว่า อาจารย์ - ผู้ช่วยศาสตราจารย์ - รองศาสตราจารย์ และ ศาสตราจารย์ กว้างขวางมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมน่าจะกำหนดให้ทุกสิ่งจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเจริญก้าวหน้าซึ่งมุ่งทิศทางไปสู่ส่วนปลาย อีกทั้งยังแตกกิ่งก้านสาขาออกไปอีก แต่หากรากฐานสามารถหยั่งลงลึกซึ้งเพื่อมุ่งเรียนรู้ให้ถึงความจริง ลึกซึ้งยิ่งขึ้นอย่างสอดคล้องกัน ย่อมมีเหตุผลผลเอื้อซึ่งกันและกันช่วยให้เกิดภูมิคุ้มกันผลเสียหายซึ่งคิดตามมาในอนาคต

ถ้ามองสู่วิถีการเปลี่ยนแปลงจากรากฐานความรู้ลึกอันเป็นธรรมชาติของผู้ซึ่งยังคงพอที่จะเห็นความจริงได้ แม้ไม่มากนัก ย่อมสามารถจับกระแสจากสื่อด้านพฤติกรรมให้เห็นความจริงชัดเจนยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ ว่า วิถีความคิดร่วมกับการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคม แม้ภาพซึ่งเห็นจากคนในแวดวงของการจัดการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก้าวขึ้นสู่ระดับสูง ก็ยังมุ่งห่างจากตัวเองออกไปมากขึ้น จึงทำให้ห่างจากการหยั่งรู้ความจริงมากขึ้นเป็นลำดับ

ดังนั้น ผลจากการจัดการศึกษาเท่าที่วิเคราะห์ได้ในช่วงหลัง ๆ ทำให้พบว่าไม่อาจช่วยให้คนสามารถรับรู้ปัญหา และสามารถตัดสินใจด้วยตนเองว่า สิ่งใดคือเรื่องของเรา - สิ่งใดควรเป็นเรื่องของผู้อื่น ถึงขนาดสมัครใจที่จะลงมือเขียนเรื่องราวซึ่งมีผล เชิดชูผลงานของตัวเอง เพื่อให้คนได้สิ่งซึ่งเป็นเครื่องประดับ และเป็นบันไดไต่ขึ้นไปสู่ที่สูงอย่างปราศจากการรู้ถึง ความหมายอันแท้จริงของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งควรจะเน้นการปฏิบัติตัวให้สังคม โดยเฉพาะชนรุ่นหลัง ถือเป็นแบบอย่างที่น่าเคารพรักและศรัทธา

เพื่อให้สมกับความหมายของคำว่า "ครู" ซึ่งห่มเห่หึงจิตวิญญาณและชีวิตให้กับสิ่งที่เรียกว่า "อุดมการณ์" ด้วยความรักและซื่อสัตย์อย่างแท้จริง

ความเป็นครูคือธรรมชาติซึ่งมีอยู่ในรากฐานของแต่ละคนแล้ว

ความเป็นครูคือธรรมชาติซึ่งมีอยู่แล้วในรากฐานของแต่ละคน เพียงใครค้นพบได้และนำไปปฏิบัติจากใจจริง ย่อมส่งผลสนองตอบในทางที่ดีทั้งแก่ตัวเองและสังคมร่วมกัน

ธรรมชาติ คือสิ่งซึ่งมีเป็นธรรมชาติอยู่ในรากฐานจิตใจของแต่ละคนนับแต่เกิดมาแล้วฉับใด ครู ก็ย่อมมีเป็นธรรมชาติที่รองรับความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคนนับแต่เกิดมาแล้วฉับนั้น แต่เท่าที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงมาจนถึงปัจจุบัน โดยสะท้อนให้เห็นความจริงว่า มีคนส่วนใหญ่มุ่งค้นหาความจริงจากสิ่งซึ่งอยู่นอกตัวเอง แม้มุ่งการเรียนรู้ไปที่หลักสูตร กระทั่ง เข้าไปค้นหาที่วัดมากขึ้น

ภาพความจริงดังกล่าวน่าจะสะท้อนให้เห็นว่า มีคนจำนวนไม่น้อยตกอยู่ในสภาพ ขาดรากฐานความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง จึงไม่อาจพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง ดังนั้นแม้ว่าจะเข้าไปค้นหาความจริงที่วัดย่อมมีคิควัดมากขึ้น แทนที่จะช่วยให้รากฐานเปิดกว้างเพื่อหวนกลับมาพบพหุที่ตัวเองและรู้ว่า วัดคือรูปแบบหนึ่งซึ่งคนในสังคม:

ห้องดินใช้เป็นเครื่องมือสำหรับอบรมมณีนีลย แต่คนควรรู้สึกเฉยแล้วว่า ธรรมะซึ่งหมายถึงความจริงนั้นมีรากฐานอยู่ที่ไหน

แม้แนวคิดที่กำหนดวิถีทางให้เยาวชนมุ่งไปรับการอบรมธรรมะในชั้นเรียน หรือครูตลอดจนพ่อแม่พาเข้าวัด หากผู้ใด เข้าถึงความจริงย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกเคลือบแคลงสงสัยว่า ผู้ใหญ่อำนาจกำหนดวิถีชีวิตเด็กให้มุ่งไปพบกับสภาพอย่างไร จากการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้ใหญ่เอง

อย่างไรก็ตาม ปัญหาดังกล่าวก็คือธรรมะหรือสิ่งที่เป็นความจริง ซึ่งมีเงื่อนไขร้อยถึงซึ่งกันและกัน เสมือนสายโซ่แห่งสังขาร โดยมียุติทางที่โง่ถึงกันเป็นธรรมจักร ดังเช่นที่มีการชี้ไว้อย่างชัดเจนว่า ผู้ใดทำกรรมใดไว้ ย่อมได้รับกรรมนั้น สาถึงวิถีการเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งกำลังรับผลจากการกระทำของคนส่วนใหญ่ในอดีต รวมทั้งความยิ่งใหญ่จากด้านบ้นด้วย ซึ่งแท้จริงแล้วก็คือ วิถีการเรียนรู้ความจริงจากธรรมชาติ นั่นเอง

จึงสรุปได้ว่า ครูกับพระมีรากฐานร่วมกันโดยแท้ ดังคำกล่าวที่เคยรับฟังมาว่า พ่อแม่คือพระของลูก และครูคือพระของศิษย์ แต่ถ้าไม่ตกอยู่ในสภาวะยึดติดมากนักย่อมเข้าใจได้ถึงรากฐานว่า พระหมายถึงผู้รู้ธรรมะในใจ โดยที่ไม่มียึดติดอยู่กับภาพซึ่งเป็นเพียงเปลือกนอก ช่วยให้สามารถมองเห็นสายสัมพันธ์ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า จากใจถึงใจ อย่างแท้จริง โดยปราศจากความรู้สึกที่คิดว่าตนจะต้องเป็นครูหรือเป็นพระ

เหตุซึ่งทำให้คนและสังคมจำต้องเปลี่ยนแปลงมาอยู่ในสภาพที่ได้รับผลเสียหายเช่นนี้ น่าจะสืบเนื่องมาจากการที่คนนำเอาสรรพสิ่งทั้งหลายจากธรรมชาติซึ่งอยู่นอกตัวเองมาคิดประดิษฐ์รูปวัตถุ ส่งผลหวนกลับมาเพื่ออิทธิพลกลบกลืนสิ่งที่เคยมีเป็นธรรมชาติอยู่แล้วให้ลงไปจมอยู่ในส่วนลึกจนกระทั่งกันพบได้ยากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ทั้งนี้และทั้งนั้น เนื่องจากรากฐานจริงของแต่ละคนเป็นสิ่งอิสระ แต่เนื่องจากทุกวันนี้คนส่วนใหญ่มีธรรมะที่มองออกจากตัวเองมากขึ้น ดังนั้นเมื่อนำเอาคำว่า อิสระภาพ มาพิจารณา มักใช้ประโยชน์ไปในด้าน เรียร์หรือ โดยเหตุที่มองอิสระภาพจากความเข้าใจซึ่งมุ่งทิศทางออกสู่ด้านนอกมากกว่า กำหนดทิศทางให้สังคมมีความร้อนแรงยิ่งขึ้น จนถึงขั้นนำร้ายกันเองในที่สุด

หากใครสามารถรู้และเข้าใจถึง ความหมายของอิสระภาพที่รากฐานจริง ได้ ย่อมมีโอกาสรอดพ้นจากอิทธิพลสิ่งซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อหวังผลในด้านวัตถุดังกล่าวแล้ว ดังนั้นความจริงจึงได้ชี้ไว้อย่างชัดเจนว่า ทุกสิ่งซึ่งขึ้นอยู่กับตัวเองโดยแท้ และถ้าสามารถยืนหยัดอยู่บนรากฐานความเป็นตัวของตัวเองได้อย่างมั่นคง และมุ่งมั่นทำงานด้วยสมาธิอันแน่วแน่ ย่อมเปิดโอกาสให้เรียนรู้ธรรมะร่วมกับความเป็นครูที่แท้จริงลึกได้ลึกซึ่งยิ่งขึ้น

ครูที่แท้จริงจึงหาใช่เป็นเพียงบุคคลผู้สอนอยู่ในสถาบันการศึกษา ซึ่งอาจก้าวต่อไปเป็นศาสตราจารย์ โดยที่เชื่อว่าหากมองจากรากฐาน เช่นนั้นคงจะมีอะไรคือมีอะไรคือ ไปอีกอย่างไม่มีวันจบสิ้น ร่วมกับอีกด้านหนึ่งซึ่งรับเอาอิทธิพลที่หวนกลับมาทำให้คนห่างจากความเป็นมนุษย์มากขึ้น ผู้ซึ่งตกอยู่ในสภาพ สิ้นตัว เช่นนี้ ย่อมมีเหตุผลสานถึงการล้มความรับผิดชอบอันหึงมีต่อศิษย์ เชื่อมโยงถึงเยาวชนคนรุ่นหลัง รวมถึงสังคมซึ่งเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตตนเอง ซึ่งบุคคลผู้มีลักษณะดังกล่าว ย่อมเปิดโอกาสให้อ่านถึงความจริงได้จากกรณำเงื่อนไขภายนอกมากล่าวอ้างอย่างเป็นนินย

แท้จริงแล้ว รากฐานของครูคือสิ่งซึ่งมีเป็นธรรมชาติอยู่แล้วในแต่ละคน และจากรากฐานดังกล่าว หากมองออกสู่ด้านนอกย่อมเข้าใจได้ว่า ครูคือพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความรู้สึกรับผิดชอบต่อชนรุ่นหลัง อันควรถือเป็นธรรมชาติของมนุษย์ผู้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม ดังนั้นหากพบว่าสังคมโคตรสูญเสียการรู้ธรรมชาติ ทำให้การแสดงออกของแต่ละคนขาดความเป็นธรรมชาติซึ่งควรจะมีความจริงใจต่อกัน ย่อมทำให้ความเป็นครูจำต้องสูญเสียไปด้วยอย่างสอดคล้องกันกับเหตุและผล

การให้จิตใจแก่เพื่อนมนุษย์อย่างปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชัง โดยนนำปฏิบัติอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ย่อม

ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีโอกาสเรียนรู้ความจริงร่วมกัน ระหว่างคนกับทุกคนซึ่งอยู่บนพื้นฐานความหลากหลายอย่างเป็นธรรมชาติ โดยที่วิถีทางดังกล่าวสามารถนำไปสู่การรู้ธรรมชาติของมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้ง จึงน่าจะถือเป็นสังขธรรมซึ่งนำมาใช้เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตของแต่ละคนผู้มีโอกาส เติบโตขึ้นมาท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของทุกสภาพชีวิตซึ่งอยู่ร่วมกันฐานธรรมชาติและสังคมกับคน ดังนั้นจึงน่าจะให้ความสนใจค้นหาความจริงจากเงื่อนไขทั้งหลายที่ผ่านเข้ามาสู่วิถีชีวิตให้คนมีโอกาสสัมผัสในแต่ละช่วงอย่างไม่เพิกเฉย

การให้สิ่งที่ลึกซึ้งที่สุดย่อมมีสองด้าน ด้านหนึ่งเริ่มจากรากฐานจิตใจตนเอง กับอีกด้านหนึ่งน่าจะได้นักการให้ความรู้ หากเริ่มค้นจากความจริงใจ ย่อมได้รับสิ่งซึ่งควรถือว่ามีความค่าเหนือการให้สิ่งอื่น เนื่องจากได้รับผลทั้งสองด้าน นั่นคือผู้ให้ซึ่งควรได้รับลึกซึ้งมากกว่า

อนึ่ง ในเมื่อทุกสิ่งซึ่งปรากฏให้สัมผัสได้และรู้ได้ หากไม่มีตัวคนให้ยึดมั่นถือมั่น หากมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสังขธรรม ดังนั้นการคิดค้นหาความจริงจากแต่ละสิ่ง ถ้าสนใจปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ย่อมความจริงว่ามีที่สุดของที่สุดซึ่งเกิดจากรากฐานที่เจริญลึกซึ้งยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เปรียบได้คฤหาสน์ซึ่งร้อยเรียงซึ่งกันและกันโดยถือเหตุกับผลเป็นพื้นฐาน ช่วยให้ผู้ปฏิบัติซึ่งนำความถึออกมาใช้ประโยชน์ในอนาคต มีการเจริญออกงามยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ดังนั้น หากผู้ซึ่งแม้ว่าจะมีโอกาสเติบโตขึ้นมาแล้ว ยังคงคิดว่าครูคือบุคคลผู้สอนอยู่ในสถาบันการศึกษา อีกทั้งเป็นผู้ให้แก่ศิษย์ด้านเดียว ย่อมอ่านถึงความจริงได้ว่า ท่าทีวิถีชีวิตบุคคลผู้นั้นผ่านพ้นมาแล้ว ยังขาดการเรียนรู้จากประสบการณ์ซึ่งตนควรได้รับการสอนจากธรรมชาติของคนในสังคม อันมีเหตุผลช่วยให้รากฐานความถึได้รับการพัฒนาอย่างถึงความจริง ทำให้คาดการณ์ว่าวิถีชีวิตอนาคตของบุคคลดังกล่าว น่าจะได้รับบทเรียนอันมีเหตุผลสะท้อนกลับมาจากการกระทำของคนซึ่งหนักมากกว่าเก่า

ครูผู้ซึ่งมีรากฐานอยู่ในสภาพที่คิดว่าตนเป็นผู้ให้แก่ศิษย์ด้านเดียว ย่อมกำหนดให้ศิษย์ตกอยู่ในสภาพเป็นผู้รับด้านเดียว ถือเป็นการทำลายอิสระภาพซึ่งควรจะมีเจริญออกงามขึ้นมาจากรากฐานตนเอง เพื่อช่วยให้ศิษย์เริ่มสิ่งต่าง ๆ และนำไปปฏิบัติจากแนวความคิดตนเองอย่างมีความสุข ซึ่งควรถือว่าคือวิถีทางอันหนึ่งนำสู่การรู้ธรรมะอย่างถึงรากฐาน

วิถีทางดังกล่าวน่าจะมีเหตุผลช่วยให้แต่ละคนสามารถละลายกรอบซึ่งตนสร้างขึ้นไว้ในรากฐานจิตใจตัวเองในอคติให้ละลจกลงไปได้อย่างมีขั้นตอน ถ้าเหลือน้อยลงย่อมมีโอกาสช่วยให้ความถึอิสระมากขึ้น จึงช่วยให้มองเห็นปัญหาต่าง ๆ ได้ลึกซึ้งและเปิดกว้างมากขึ้นว่า ครูคือผู้ใหญ่ทุกคนซึ่งนำปฏิบัติทุกสิ่งจากรากฐานตนเองให้เห็นเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชนรุ่นหลังรวมถึงถูกหลาจากจิตสำนึกซึ่งมีความรับผิดชอบ แม้บางครั้งอาจพบว่าคนจากด้านดังกล่าวกระทำผิดพลาดเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ย่อมมีความเข้าใจจึงให้อภัย หากนำข้อมูลที่ได้รับมาใช้เป็นบทเรียนเพื่อหาแนวทางในการแก้ไขอย่างปราศจากการเพิกเฉย

อนึ่ง ใคร่ขออนุตถกล่าวย้าว่า ผู้ใหญ่ที่เข้าใจชนรุ่นหลัง รวมถึงครูผู้เข้าใจศิษย์อย่างแท้จริงจากจิตวิญญาณ ย่อมมีความรักและสนใจที่จะใช้ชีวิตลงทำงานทุกสิ่งทุกอย่างร่วมกับเยาวชนอย่างมีความสุข และหากเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์จริงย่อมพบว่า ถ้าถึงความสุขจริงย่อมไม่รู้ลึกลับเหน็บเหนียว แต่กลับช่วยส่งเสริมให้มันเพิ่มมากขึ้น

ถ้าสามารถหวนกลับมาทบทวนตัวเองได้ย่อมเข้าใจความเป็นครู

ในขณะที่สังขธรรมได้กำหนดไว้ให้แต่ละคนเติบโตยิ่งขึ้น หากมุ่งมั่นทำงานจากความรู้ลึกจริงใจต่อผู้อื่น ร่วมกับการรักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้อย่างมั่นคง โดยไม่ยอมให้ตนตกเป็นทาสอิทธิพลวัตถุและอำนาจรูปแบบไม่ว่าการอยากเข้าไปมีตำแหน่งและอำนาจรวมทั้งอยากแสดงผลงานและได้ชื่อเสียง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ควรเป็นไปตามธรรมชาติอันถือเหตุกับผลเป็นพื้นฐานกำหนด ในที่สุดวิถีชีวิตย่อมมาถึงจุดปรับเปลี่ยนวิถีความคิด ให้หวนทิศทางกลับมาพิจารณาค้นหาความจริงจากรากฐานตนเองชัดเจนมากขึ้น

ซึ่ง ณ จุดนี้เองที่น่าจะช่วยให้เชื่ออย่างมั่นใจได้ว่า บรรดาศิษย์ของคนแม้ชนรุ่นหลังซึ่งยืนอยู่ในมุมกว้าง

อย่างปราศจากกรอบ ส่วนเป็นครูสอนคนให้รู้คุณค่ามากกว่าสิ่งซึ่งคนได้ให้แก่เขาทั้งหลาย จึงช่วยให้รู้สึกรักและมองเห็นคุณค่าชนรุ่นหลังลึกซึ้งยิ่งขึ้นกว่าเก่าอย่างเป็นธรรมชาติ

อนึ่ง คำกล่าวซึ่งหยิบยกมาเริ่มต้นไว้แต่แรกว่า การสอนเพื่อนมนุษย์ หากมีใจกว้างและมีความจริงใจ ย่อมหวนกลับมาช่วยให้คนมีโอกาสเรียนรู้ความจริงจากมนุษย์ซึ่งอยู่บนพื้นฐานความหลากหลายลึกซึ้งยิ่งขึ้น ถ้าบุคคลผู้มีโอกาสเติบโตขึ้นมาท่ามกลางวิถีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีความมั่นคงอยู่กับเหตุและผลจากปัญหาซึ่งเกิดจากการทำงานร่วมกับ โดยเหตุที่ช่วยให้รู้สึกชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ผลกระทบจากแต่ละปัญหามีผลส่งเสริมให้คนสามารถพิสูจน์คุณค่าความเป็นคนของคนได้ จึงทำให้รากฐานตนเองมีโอกาสหยั่งลงลึกซึ้งยิ่งขึ้น.

ดังเช่นที่ภานิชในอดีตกตพหนึ่งกล่าวไว้ว่า รัฐอะไรก็ไม่สู้รัฐวิชา - รัฐรักษาตัวรอดเป็นยอดดี ซึ่งมีบางคนผู้มองเห็นได้ด้านเดียวว่าคนสรุปเอาเองว่า ผู้ใหญ่สมัยก่อนสอนให้เด็กเห็นแก่ตัว ส่วนผู้ที่ชีวิตผ่านพ้นมาจนถึงช่วงหนึ่งหลังจากการมุ่งมั่นปฏิบัติ โดยที่สามารถรักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้อย่างมั่นคงตลอดมา ช่วยให้มองเห็นอีกด้านหนึ่ง ทำให้เข้าใจความหมายที่มีความลึกซึ้งมากกว่าว่า การรักษาตัวรอดหาใช่การเอาตัวรอดไม่ หากหมายถึงการรอดพ้นจากอิทธิพลวัตถุและอามิสทั้งหลาย ช่วยให้ปัญหาปรากฏออกมาจากรากฐานตนเองได้อย่าง

ความจริงเป็นสิ่งซึ่งทุกคนมีโอกาสสัมผัสและรู้ได้เสมอ แม้บางคนอาจเป็นเป็นเรื่องยากมากสักหน่อย แต่ก็น่าจะมีบางคนรู้สึกว่าเป็นเรื่องธรรมดา เนื่องจากสามารถค้นพบได้จากตัวเอง ถ้าให้ความสนใจพิจารณาจากทุกส่วนของร่างกายและค้นหาความจริงเพื่อหวังเรียนรู้ ซึ่งย่อมพบว่าส่วนต่าง ๆ อยู่ในด้านรูปวัตถุ แต่ก็ยังมีอีกด้านหนึ่งอันได้แก่จิตใจซึ่งถือเป็นชุมพลังอันมหาศาล และเปรียบได้คัจ น้าบ่อทราย โดยเหตุที่ยังเปิดออกและคักมาใช้ก็ยังมีโอกาสปรากฏออกมามากขึ้น ทั้งนี้และทั้งนั้นเนื่องจากมีความมุ่งมั่นปรากฏออกมาจากรากฐาน หากทุกสิ่งมีความเป็นธรรมชาติอย่างสอดคล้องต้องกัน และควรเริ่มต้นจากการนำปฏิบัติโดยผู้ใหญ่ก่อน

จากภาพรวมของทั้งสองด้านเท่าที่กล่าวมาแล้ว น่าจะช่วยให้เห็นความจริงได้ว่า การมุ่งมั่นทำงานเพื่อใช้ประโยชน์จากด้านซึ่งเป็นร่างกาย โดยมีเหตุมีผลเชื่อมโยงถึงด้านซึ่งเป็นเงื่อนไซที่แฝงอยู่ในรากฐานจิตใจตนเองหากปราศจากการนำเอาอิทธิพลภายนอกเข้าไปแอบแฝงหรือผูกติด แม้การนำปฏิบัติโดยแต่ละคนอาจมีรูปแบบแตกต่างกัน หรืออาจกล่าวว่า มุ่งมั่นทำงานด้วยความซื่อสัตย์ต่อตนเองโดยแท้

ผลจากการปฏิบัติบนวิถีทางดังกล่าว น่าจะช่วยให้มาถึงจุดซึ่งมองเห็นเห็นความจริงได้ว่า ครูผู้ทำหน้าที่สอนศิษย์อยู่ในกรอบของสถาบันการศึกษาทุกระดับ เป็นเพียงส่วนหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลธรรมชาติของสังคมและเป็นค้ำรูปแบบ แต่ก็หาใช่ว่าถ้าพบครูผู้มีความซื่อสัตย์ไม่เป็นที่สอดคล้องกันกับเหตุผลจากที่อื่น ก็จะนำเอามากล่าวอ้างในลักษณะของการสร้างช่องทางให้คนเอาตัวรอด โดยไม่คิดปรับปรุงตัวเอง

ในเมื่อสังขารได้ชี้ไว้อย่างชัดเจนว่า ทุกสิ่งย่อมมองเห็นสองด้านเสมอ ดังนั้นแม้ว่าสิ่งซึ่งพบเห็นเป็นความจริงอยู่ในสังคมจะเป็นอย่างไรก็ตาม หากบุคคลใดมีรากฐานจิตใจอิสระช่วยให้มีความเป็นตัวของตัวเองถึงระดับหนึ่ง ย่อมรักที่จะยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคงโดยไม่ยอมให้คนต้องตกเป็นทาสอิทธิพลสิ่งเหล่านั้น แม้ว่าอาจต้องสูญเสียชีวิตจากเหตุดังกล่าว

ผู้มีวิญญานเป็นครูจริงย่อมไม่ละทิ้งศิษย์

บุคคลใดที่ขาดจิตวิญญานที่ให้ความสำคัญแก่ศิษย์ย่อมไม่ใช่ครู แม้ผู้ซึ่งมีชีวิตมีโอกาสเติบโตขึ้นมา หากรากฐานจิตใจจากการให้ความสำคัญแก่เขาชนอย่างแท้จริงแล้ว ย่อมไม่คู่ควรแก่การที่จะได้รับความเคารพยกย่อง ถ้าพบว่าบุคคลลักษณะดังกล่าวมีคนให้การเคารพนับถือ น่าจะอ่านถึงความจริงได้ว่า เป็นเพียงการแสดงออกที่เปลือกนอก จากกลุ่มบุคคลผู้ซึ่งยึดติดอยู่กับเปลือกนอกร่วมกันเท่านั้น และแล้ววันหนึ่งทุกสิ่งก็จะปรากฏออกมาเป็นความให้เห็นได้ชัดเจนในที่สุด ไม่ว่าจะเร็วหรือช้า

อนึ่ง หลังจากพบความจริงว่า ลูกหลานละทิ้งพ่อแม่มากขึ้นก็ ศิษย์ไม่สนใจเคารพครูกว้างขวางมากขึ้น ก็ดี จนถึงขั้นที่ผู้บริหารประเทศได้รับการดูถูกจากประชาชนมากขึ้น เรามักกล่าวว่า ถ้าผู้ใหญ่ไม่ละทิ้งเด็ก สภาพดังกล่าวย่อมไม่เกิดขึ้น แม้กระทั่งปัญหาเยาวชนคลอจจนประชาชนทั่วไปตกอยู่ในสภาพติดยาเสพติดและเป็นอาชญากรอย่างกว้างขวาง

อนึ่ง ในเมื่อวิถีการเปลี่ยนแปลงของทุกสิ่งมีธรรมชาติที่เป็นธรรมชาติ ดังนั้นเราจึงพบต่อไปอีกว่า นอกจากผู้ใหญ่ขาดการให้ความสำคัญแก่เด็กแล้ว ยังมีวิถีทางซึ่งหวนกลับมาใช้เด็กเป็นเครื่องมือประโยชน์ใส่ตนทุกรูปแบบทั้งทางตรงและทางอ้อมทำให้เห็นได้ชัดเจนนยิ่งขึ้น สำหรับทางอ้อมนั้นมีการสร้างงานที่แฝงไว้ด้วยเงื่อนไขเพื่อตนเองในลักษณะซึ่งส่งผลมอมเมาเด็ก แม้คนจากกลุ่มที่ขึ้นไปครองอำนาจบริหารประเทศ หลายคนใช้ประชาชนเป็นเครื่องมือเพื่อหวังผลประโยชน์ของตนและพรรคพวก

เนื่องจากขาดความสนใจในการแก้ไขปรับปรุงแนวคิดซึ่งเป็นพื้นฐานการศึกษาเพื่อไหนคนมีความเป็นตัวของตัวเองช่วยให้สามารถรู้ได้เท่าทันคนอื่นเป็นส่วนใหญ่ จึงพบความจริงว่า ไม่ว่าจะมีความผิดหรือมีการได้รับผลประโยชน์จากวัตถุเกิดขึ้นที่ไหนก็จะเห่คามกันไปทำให้เกิดผลเสียหายในที่สุด อีกทั้งมีผลถ่ายทอดสู่เด็กรุนแรงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ

ส่วนทางตรงนั้นย่อมมีโอกาสมองเห็นความจริงได้ง่าย เช่น การที่ครูใช้ศิษย์เป็นเครื่องมือค้ายาเสพติด และครูข่มขืนฆ่าเราศิษย์ จนกระทั่งถึงพ่อใช้ลูกเป็นเครื่องมือในค่านิยมอาชีพและพ่อข่มขืนฆ่าเราลูกตัวเอง อย่างที่หลายคนไม่เคยคาดคิดมาก่อน

ถ้ามองเห็นสังขรณ์ซึ่งปรากฏออกมาจากเหตุการณ์อย่างชัดเจนว่า เมื่อมีค่านิยมอันหนึ่งอีกค่านิยมหนึ่งเสมอ จึงพบว่าเมื่อพ่อแม่ละทิ้งลูกและครูละทิ้งศิษย์ ย่อมมีอีกค่านิยมหนึ่งซึ่งแสดงออกให้เห็นว่าคนไม่ละทิ้งลูกหลาน ดังเช่นที่มีการกล่าวว่า ไปไหนก็จะเอาไปด้วย บางรายก็พูดว่าคนปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนั้นก็กับลูก สังเกตเห็นลูกแสดงออกอย่างไรหรือต้องการสิ่งใด คนก็จะสนองตอบโดยที่คิดว่าลูกจะได้รับ ความอบอุ่น ซึ่งเป็นลักษณะที่ช่วยให้รู้สึกว่ามีอำนาจ คำรามมากกว่าคิดคืออย่างอิสระ ยิ่งไปกว่านั้นภาพที่พบเห็นแล้วมักเน้นความสำคัญอยู่กับลูกตัวเองด้านเดียว

ภาพสะท้อนดังกล่าวมักพบได้จากรายการอภิปรายทางโทรทัศน์ หรือไม่ก็การจัดสัมมนาซึ่งมักเรียกกันว่าทางวิชาการหากพูดถึงปัญหาครอบครัว ทำให้เกิดความรู้สึกจากธรรมชาติเสมือนว่า ต้องการแสดงออกเพื่อให้สาธารณชนยอมรับว่าคนเป็นผู้รู้คนหนึ่ง แต่แท้จริงแล้วขาดรากฐานซึ่งหยั่งลงถึงความ เป็นธรรมชาติ แต่ไม่รู้ตัวว่าคนได้แสดงออกถึงความเห็นแก่ตัวที่สะท้อนออกมาจากมุมหนึ่งให้เห็นได้

ทั้งนี้และทั้งนั้น หากมีรากฐานที่สามารถมองทุกสิ่งสานถึงกันได้ย่อมพบความจริงว่า ลูกหลานตัวเองเป็นส่วนหนึ่งซึ่งอยู่บนพื้นฐานความสำคัญร่วมกับลูกหลานของทุกคน จึงควรสานความรักความรับผิดชอบถึงกันได้หมด ถ้าครูมีลักษณะความคิดเช่นนี้เป็นส่วนใหญ่ คงหวังได้ยากที่จะให้ครูมีความจริงใจต่อศิษย์

ดังนั้น ภาพที่สะท้อนออกมาจากสถานการณ์ปัจจุบัน จึงทำให้ผู้ซึ่งมองเห็นสังขรณ์ได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่งเกิดความสงสัยว่า ผู้ที่แสดงออกว่าคนรักลูกรักหลาน ยังเป็นครูหรือบุคคลผู้อยู่ในแวดวงวิชาการด้านสังคมและมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา แม้หลายคนอาจพูดว่าคนรักศิษย์แต่ก็อาจเป็นมายาภาพหรือสิ่งซึ่งเรียกกันว่า ภาษาดอกไม้ ซึ่งมีธรรมชาติที่เบ่งบานสวยงามเพียงช่วงหนึ่งเพื่อหวังล่อแมลง แล้วในที่สุดก็เหี่ยวเฉาไปอย่าง เป็นธรรมชาติ

หากจะให้สรุปผลจากประเด็นก็คือ ผู้ใหญ่ต้องการเอาใจเด็กเพื่อประโยชน์แห่งตนมากกว่าเกิดจากความจริงใจ ที่ช่วยให้คนสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือเหตุและผลอย่างแท้จริง ทั้งนี้และทั้งนั้นเนื่องจากความจริงใจกับความเห็นแก่ตัว แม้มีรากฐานร่วมกันแต่ก็อยู่กันคนละด้าน ดังนั้นการแสดงออกดังกล่าวน่าจะเกิดจากธรรมชาติของคนซึ่งกระทำไปเพราะความอยาก ทำให้ปรากฏออกมาในลักษณะของความไม่รู้

หากบุคคลผู้เป็นครูก็ดี หรือเป็นพ่อแม่ก็ดี แม้มันในกลุ่มที่ขึ้นไปครองอำนาจบริหารประเทศระดับต่าง ๆ ซึ่งมีประชาชนระดับรองลงมาถึงระดับล่างอันหึ่งต้องรับผิดชอบก็ดี สามารถเข้าถึงเหตุผลอย่างผู้จริง เมื่อพิจารณาที่คน ควรจะมีธรรมชาติซึ่งน่าจะให้ความสำคัญแก่ด้านรากฐานจิตใจเหนือกว่าด้านร่างกาย จึงจะช่วยให้เข้าใจได้อย่างลึกซึ้งว่า ความพ่ายของประเด็นที่ว่า ครูไม่ละทิ้งศิษย์ หรือผู้ใหญ่ไม่ละทิ้งเด็ก รวมถึงผู้บริหารไม่ละทิ้งประชาชน น่าจะหมายถึงการมีรากฐานจิตใจที่ให้ความสำคัญแก่เด็ก สานถึงคนระดับล่างอย่างเป็นธรรมชาติ อยู่เหนือความต้องการของตัวเอง

ดังนั้น ไม่ว่าร่างกายจะอยู่ใกล้ชิดหรือห่างไกลกันแค่ไหน รวมทั้งไม่ว่าค่อนหน้าหรือลับหลัง ย่อมสะท้อนภาพที่แสดงออกให้อ่านได้ถึงจิตใจที่สำนึกอย่างชัดเจน ดังเช่นที่ผู้ใหญ่ในอดีตมักกล่าวให้ได้ยินเป็นครั้งคราวว่า ไม่ว่าจะคิดหาสิ่งใดก็ตาม ควรสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกรับผิดชอบต่อเด็กอยู่ภายใต้จิตสำนึกอย่างเป็นธรรมชาติ

หากสามารถปฏิบัติได้จริง ไม่ว่าคนจะเกิดและทำอะไรอยู่ที่ไหนแม้มันที่ลับตาเด็ก ย่อมไม่ปฏิบัติในสิ่งซึ่งผิดผิดทำนองครองธรรมของผู้ใหญ่ ถ้ากระทำลงไปเพราะสิ่งซึ่งได้แสดงออกไว้แล้วไม่ได้เกิดจากใจจริง แม้วาครั้งนี้เด็กอาจไม่เห็นแต่วันหนึ่งข้างหน้าย่อมมองเห็นได้ดังเช่นที่คนรุ่นก่อน เคยกล่าวเตือนสติไว้ว่า ทำอะไรไม่ว่าไรอย่าคิดว่าจะมีใครเห็น นอกจากนั้น สื่อธรรมชาติซึ่งสานออกมาจากรากฐานจิตใจมนุษย์แต่ละคน มีความละเอียดอ่อนเกินกว่าที่จะนำเอาเครื่องมือด้านรูปวัตถุมาตรวจสอบ แต่บุคคลผู้มีจิตละเอียดเหนือกว่าย่อมรู้สึกได้ ดังนั้นการปฏิบัติใด ๆ ซึ่งขาดความเป็นธรรมชาติจากด้านหนึ่ง อาจมีผลทำให้อีกด้านหนึ่งเกิดความไม่สนใจได้

จึงกล่าวอย่างมั่นใจได้ว่า ถ้าครูปฏิบัติตัวอยู่ในศีลในธรรมจริงย่อมได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งครูและศิษย์ ดังนั้นหากครูผู้ซึ่งดำเนินชีวิตมายาวนานกว่าศิษย์มีความสนใจเรียนรู้จากประสบการณ์อย่างไม่ประมาทมาโดยตลอด เมื่อมีโอกาสสัมผัสกับศิษย์จากการปฏิบัติงานร่วมกันย่อมได้รับบทเรียนลึกซึ้งมากกว่า สอดคล้องกับกับเหตุผลที่เคยกล่าวไว้แล้วว่า ครูที่แท้จริงย่อมเห็นได้ว่าคนเรียนรู้จากศิษย์มากกว่าสิ่งซึ่งคนได้มอบให้ ครูลักษณะนี้จึงลงความ เป็นหลักทางใจให้กับศิษย์ได้อย่างชัดเจนอยู่เสมอ

ดังนั้น เราจึงกล่าวต่อไปได้อีกว่า บุคคลใดที่ปฏิบัติจาดรากฐานจริงของคนให้อยู่กับเหตุและผลได้อย่างมั่นคงโดยตลอด แม้บางช่วงอาจรู้สึกหวั่นไหวจากแรงกระทบโดยอิทธิพลามิสลักษณะต่าง ๆ แต่ก็สามารถปรับใจให้กลับคืนสู่แนวทางปรกติได้อย่างเรียบร้อย ย่อมมีโอกาสเข้าถึงความจริงได้ว่า ครูผู้รู้สึกได้เองว่าศิษย์เป็นผู้ให้ความรู้แก่ตนมากกว่าความรู้ซึ่งตนได้มอบให้แก่ศิษย์ อีกทั้งยังสะท้อนให้รู้ได้ว่าความเป็นครูที่แท้จริงกำลังเกิดขึ้นแล้ว

ซึ่งครูผู้มีความรับผิดชอบเช่นนี้ ย่อมมีความรักความสนใจที่จะลงทำงานร่วมกับศิษย์อย่างมีความสุข โดยเหตุที่ในหัวใจของครูเอง มีทั้งความเมตตากรุณาและการเปิดโอกาสให้ศิษย์เรียนรู้ด้วยตัวเองอย่างอิสระ คิดตามมาด้วยการรู้จักแก่ศิษย์อย่างครบถ้วนเป็นธรรมชาติ

แม้ว่า บางครั้งครูอาจไม่ได้ใกล้ชิดกับศิษย์ แม่พ่อแม่ไม่ได้ใกล้ชิดเพื่อคอยปกป้องเอาอกเอาใจลูก หากมุ่งมั่นทำงานอุทิศตนให้กับเพื่อนมนุษย์จากจิตวิญญาณที่อิสระ โดยที่มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองอย่างเด่นชัดอยู่เสมอ ย่อมมีผลสื่อถึงศิษย์และลูกหลานรวมทั้งชนรุ่นหลังทั่วไปให้เห็นได้สัมผัสได้ ย่อมมีโอกาสถ่ายทอดสิ่งที่ดีงามไว้ให้เป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิต อีกทั้งมีผลสร้างศูนย์รวมใจให้เกิดขึ้นจากทุกทิศทางอย่างมีเหตุผล

ความทุกข์ของศิษย์คือบทเรียนที่มีคุณค่าของผู้ซึ่งมีจิตวิญญาณเป็นครูอย่างแท้จริง

สังขรณ์ของมนุษย์ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันน่าจะได้นักการ เรียนรู้ซึ่งกันและกันจากรากฐานที่เป็นธรรมชาติของทั้งสองด้าน โดยการใช้โอกาสที่มีการแสดงน้ำใจต่อกันเป็นพื้นฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพึงควรเริ่มต้นจากด้านผู้ใหญ่ก่อน หากเป็นไปได้ด้วยความจริงใจต่อกันแล้ว ย่อมส่งผลถ่ายทอดความเป็นธรรมชาติถึงเด็กกว่าอย่างได้ผลจริงด้วย

ถ้าผู้ที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่มีความจริงใจซึ่งแสดงออกมาจากรากฐานตนเองอย่างเปิดเผย หลังจากพบเด็กที่หาคิด ย่อมไม่ควรที่จะสะท้อนแนวโน้มใช้อำนาจลงโทษ หากมองด้วยความรู้สึกลึกซึ้งที่คาดคิดเปลี่ยนแปลงนิสัยโดยใช่เหตุผล บนพื้นฐานการเอาชนะใจตัวเองของผู้ใหญ่ หรืออาจกล่าวว่า เอาชนะความไม่เคียดด้วยความดี จึงเน้นความสนใจไปยัง โอกาสของคนที่จะได้เรียนรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้น ซึ่งพื้นฐานแนวคิดดังกล่าวเกิดจากความจริงที่ว่า การคิดแก้ไขปัญหาคือเรื่อง ควรเริ่มต้นที่ตนเองก่อนอื่น

ประเด็นสำคัญดังกล่าวจึงมีเหตุผลนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตร่วมกันระหว่างครูกับศิษย์ หรือระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก แทนการสร้างช่องว่างให้เกิดเป็นปัญหาว่างมากจนจนกระทั่งก่อความเสียหายขึ้นทั้งสองด้าน ดังเช่นที่มักพบได้ในสังคมปัจจุบันทั้งระหว่างพ่อแม่กับลูกและครูกับศิษย์ จนถึงระหว่างผู้บริหารงานระดับต่าง ๆ ยิ่งถึงระดับสูงกับผู้บริหารงานภายใต้ความรับผิดชอบ ยิ่งด้านหนึ่งมีการเน้นใช้อำนาจแก้ไขปัญหาก็ยิ่งถึง การกระจาย ก็มีการเน้นอยู่ที่ด้าน อำนาจ จึงกล่าวกันว่า กระจายอำนาจ โดยที่ไม่รู้ความหมายของ คุณธรรม ซึ่งอธิบายได้คือการปฏิบัติของคู่คิดผู้มีความจริงใจของผู้ใหญ่

ดังได้กล่าวไว้ความสำคัญไว้แต่แรกแล้วว่า บุคคลผู้มีความเป็นครูจริงย่อมรู้ซึ่งว่า ศิษย์คือครูของตน หากนำมาพิจารณาพร้อมกับความจริงซึ่งพบได้ในกระบวนการดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่ละคนที่อยู่ร่วมกันคือ ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่คนคือ ครูชีวิตที่แท้จริง หากสามารถมองเห็นสังขารซึ่งมีเหตุผลเชื่อมโยงถึงกันและกันระหว่างสองประเด็นนี้ได้ น่าจะช่วยให้เห็นความจริงต่อไปอีกว่า ปัญหาชีวิตของศิษย์รวมทั้งเขาอาชวชน น่าจะถือเป็นครูอันทรงคุณค่าสำหรับการเรียนรู้ โดยถือการปฏิบัติร่วมกันเป็นสิ่งสำคัญ

ดังนั้น การใช้วิธีแก้ไขปัญหาคือขั้นหรือสิ่งการ ซึ่งมีเหตุเกิดจากขาดจิตวิญญาณในการนำปฏิบัติ เพื่อหวังให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จึงขัดกับหลักการซึ่งมักกล่าวกันว่า ทุกคนควรมีโอกาสเรียนรู้เท่าเทียมกันหมด จึงทำให้แปลความหมายไปว่า คือการเรียนในโรงเรียน ทำให้สะท้อนความจริงออกมาในลักษณะ เรียกร้องเพื่อต้องการเข้าโรงเรียน

สาเหตุดังกล่าวน่าจะสืบเนื่องมาจาก ขาดการมองเห็นความจริงว่า การปฏิบัติร่วมกันคือวิถีทางที่มุ่งไปสู่การเรียนรู้ความจริง จากช่วงที่ผ่านมาจึงก่อความเสียหายให้แก่สังคมมากขึ้น และสิ่งซึ่งเป็นนิสัยคิดตามมากด้วยก็คือ สิ่งแล้ว แล้วกัน กับ การเน้นแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้า เพื่อให้ทัน ๆ ตัวเองไปเท่านั้น ครุลักษณะนี้จึงขาดการคิดตามวิถีการดำเนินชีวิตของศิษย์ ยิ่งศิษย์หันจากรั้วสถาบันการศึกษาซึ่งถือเป็นกรอบในด้านการจัดการไปแล้ว เสมือนกล่าวที่คนแต่ก่อนมักพูดกันว่า ศักขางปล่อยวัด

อนึ่ง จุดเริ่มต้นของกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเชื่อว่าน่าจะนำไปสู่วิถีทางที่สร้างสรรค์อย่างแท้จริงนั้น จะเกิดขึ้นได้ภายในรากฐานจิตใจบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นครูแม้ผู้ใหญ่ซึ่งยืนอยู่ในจุดต่าง ๆ หนึ่งต้องมีความซื่อสัตย์ต่อตนเองอย่างชัดเจน จึงจะช่วยกำหนดให้เป็นคนมีนิสัยไม่คำนึงถึงความยากลำบาก จึงไม่นำประเด็นอื่นใดมาเป็นข้ออ้าง เช่น ทำให้ยากบ้าง สมัยนี้ทำได้แล้วบ้าง แต่กลับมุ่งมุ่นลงมือทำจากจากจิตวิญญาณตัวเองอย่างดีที่สุด ผลจึงช่วยให้รากฐานตัวเองมีความมั่นคงอีกทั้งลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก

บุคคลผู้เป็นผู้ใหญ่ที่ดี หรือผู้ทำหน้าที่เป็นครูที่ดี ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวอยู่ในรากฐานความรู้สึกลึกซึ้ง หากมีโอกาสพบศิษย์หรือแม้ชนรุ่นหลังตกอยู่ในสภาพยากลำบาก แม้จากผลการกระทำซึ่งขัดต่อกฎระเบียบที่จำเป็นต้องพิจารณาโทษ แทนการปล่อยให้ผ่านพ้นไปในลักษณะ เสร็จแล้ว ๆ กัน ย่อมให้ความสนใจคิดตามสัมผัสและปฏิบัติอย่างเห็นอกเห็นใจจากใจจริง แทนเพียงการพูดหวานล้อมหรือเอาอกเอาใจ

เพราะการปฏิบัติจากใจจริงย่อมสร้างความรู้สึกลึกซึ้งจากอีกด้านหนึ่งให้มีความอบอุ่น และเพิ่มความมั่นใจในตัวเองที่จะคิดปรับทิศทางจากสิ่งซึ่งเคยกระทำไว้เดิมให้หันเหมาสู่วิถีทางใหม่ และครูที่มีความจริงใจย่อมไม่ฉกฉวยโอกาสแสวงหาพรรคพวกไว้ใช้เป็นฐานผลประโยชน์ส่วนตัวในอนาคต จึงไม่รู้สึกว่าจะต้องให้ผู้อื่นได้รับน้ำใจหวานกลับมานักถึงบุญคุณตน

วิถีทางดังกล่าว ย่อมช่วยเสริมสร้างรากฐานผู้ซึ่งชีวิตกำลังตกอยู่ในสภาพรันทดข์ สามารถลุกขึ้นยืนใหม่ พร้อมกับได้รับบทเรียนลึกซึ้งยิ่งขึ้นจากประสบการณ์ชีวิตตนเอง หรืออาจกล่าวว่า เพราะครูไม่มีอคติ จึงช่วยให้ศิษย์มีโอกาสเติบโตขึ้นมาจากรากฐานตนเองได้อย่างอิสระ และมองเห็นวิถีทางที่จะนำคนไปสู่ความเป็นมนุษย์ ผู้มีความคิดสมบูรณ์ครบถ้วนยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะไปได้เร็วหรือช้าแค่ไหนย่อมขึ้นอยู่กับธรรมชาติซึ่งเป็นพื้นฐานของแต่ละคนที่ไม่เหมือนกัน

อนึ่ง ผู้ใหญ่ผู้มีความรับผิดชอบเป็นครูอย่างแท้จริงย่อมมีอีกด้านหนึ่งด้วย กล่าวคือ มีการมุ่งมั่นนำปฏิบัติในสิ่งซึ่งอยู่กับการรู้เหตุรู้ผลอย่างชัดเจน แม้ว่าชีวิตศิษย์จะผ่านพ้นจากการสัมผัสกับคนไปแล้ว ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ทางไกลหรือนานมากแค่ไหน แต่กระแสนั้นเป็นลัทธิธรรมย่อมช่วยให้มีความผูกพันถึงกันได้เสมอ แม้ว่าวันนี้ อาจไม่สะท้อนออกมาให้รู้ วันหนึ่งข้างหน้าย่อมทวนกลับมาปรากฏให้เห็นได้อย่างเป็นธรรมชาติ แล้วครูย่อมรู้ตัวเอง เสมือนศิษย์ทวนกลับมาสอนนะให้มองเห็นลัทธิธรรมจากสิ่งซึ่งทำไว้แล้วในอดีต ช่วยให้เห็นทุกสิ่งได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

คุณสมบัติอันควรถือเป็นธรรมชาติของบุคคลผู้ซึ่งมีความเป็นครู

ดังได้กล่าวไว้ในช่วงแรก ๆ แล้วว่า ครูคือผู้ซึ่งมีความเป็นผู้ใหญ่ หรือ ผู้มีความเป็นผู้ใหญ่ย่อมมีความเป็นครู ไม่ว่าจะเป็ใครและหางานที่ไหน ดังนั้นถ้าผู้ซึ่งชีวิตเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมา มีการเติบโตอย่างสอดคล้องกับความเป็นครูซึ่งควรจะรู้เหตุรู้ผลและมีความรับผิดชอบย่อมมั่นใจได้ว่า สังคมน่าจะมีโอกาสพัฒนาไปสู่ความเจริญได้อย่างแท้จริง โดยไม่สร้างปัญหาหนักมากยิ่งขึ้นเช่นปัจจุบัน

อนึ่ง บุคคลผู้มีความเป็นครูเป็นคุณสมบัติประจำใจควรมีรากฐานจิตใจที่เปิดกว้าง อีกทั้งมองสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้ง เนื่องจากละลภาวะยึดติดอยู่กับรูปวัตถุและอารมณ์ทั้งหลาย ช่วยให้เป็นผู้รู้เหตุรู้ผลที่แท้จริงชัดเจนยิ่งขึ้นอย่างสอดคล้องกัน

ซึ่งบุคคลผู้มีความรับผิดชอบดังกล่าวแล้ว ย่อมถูกกำหนดโดยธรรมชาติในตัวเองให้หัดตนเพื่อทุกคนจากรากฐานจิตใจที่ปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชัง แม้มองทิวทัศน์การเปลี่ยนแปลงของทั้งชีวิตก็จะพบความจริงได้ว่า ผู้มีโอกาสเติบโตขึ้นมาโดยมีใจกว้างยิ่งขึ้นอย่างสอดคล้องกัน ย่อมรักที่จะเน้นทิศทางการทำงานลงสู่ด้านล่างด้วยความรู้สึกรับผิดชอบอย่างลึกซึ้ง

เนื่องจากมีรากฐานจิตใจเปิดกว้าง จึงมีความเป็นตัวของตัวเองและมุ่งมั่นทำงานร่วมกับศิษย์และเยาวชนคนรุ่นหลังอย่างมีความสุข ให้เป็นที่เคารพรักและศรัทธาจากความรู้สึกทั่ว ๆ ไปของผู้ที่มุ่งหวังความดีงาม ส่วนการพูดการเขียนเพื่อสั่งสอนคนอื่นโดยตรง ย่อมพูดและเขียนจากประสบการณ์ชีวิตซึ่งคนได้รับมาแต่อดีต โดยให้ความสำคัญแก่คำนี้เหนือกว่าสิ่งที่ได้จากการอ่านหนังสือหรือฟังผู้อื่นพูด โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากด้านซึ่งเคยเห็นว่าเป็นปัญหาแต่ผ่านพ้นมาแล้ว จึงได้รับการสอนจากธรรมชาติให้รู้ความจริงแล้ว หรืออาจกล่าวว่า พูดและเขียนจากสิ่งซึ่งคนได้ประจักษ์ชัดโดยการปฏิบัติอย่างต่อเนืองกันมาโดยตลอดช่วยให้มั่นใจได้

และครูที่ดีย่อมไม่ละทิ้งการปฏิบัติ เนื่องจากรู้ว่าเป็นส่วนสำคัญซึ่งช่วยให้คนมีความสุข ยิ่งเป็นการนำปฏิบัติร่วมกับศิษย์อีกทั้งสานถึงคนรุ่นหลังในมุมมองกว้าง โดยมองหาโอกาสที่จะนำคนจากค้ำนี้ลงสู่พื้นดินด้วย ดังได้กล่าวไว้แล้วเป็นช่วง ๆ ว่า คนรุ่นหลังคือครูที่ช่วยให้รากฐานความคิดเจริญลึกซึ้งและอิสระยิ่งขึ้น ซึ่งบุคคลผู้เป็นครูหากมีรากฐานอิสระจริงย่อมให้ออกาสแก่ศิษย์แสดงออกอย่างอิสระ คนจึงจะมีโอกาสได้รับสิ่งซึ่งเป็นอีกด้านหนึ่ง

ภาพดังกล่าว หากมองจากความคิดที่เห็น ย่อมมองเห็นได้แต่เพียงว่าเป็นคนใจดีกับศิษย์ เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

ทั้งนี้และทั้งนั้น เนื่องจากมองเห็นความจริงได้ว่า การปฏิบัติมีเหตุผลสำคัญเหนือการแสดงออกในลักษณะอื่น จึงควรเน้นการปฏิบัติที่เปิดโอกาสให้ศิษย์แม้ลูกหลานตัวเองสามารถสัมผัสได้อย่างอิสระ ครูที่ดีจึงควรมี

นิสัยเปิดเผยจากความจริงใจ และถ้าครูให้ความสำคัญแก่ศิษย์จริง ก็คงไม่เพียงแต่พูด หากน่าจะลงไปร่วมปฏิบัติ ในสิ่งซึ่งศิษย์คิดและคะคสนใจได้เองมาก่อนแล้ว

ไม่ว่าผลจะปรากฏออกมาในลักษณะใดผลดีบ้างไม่ดีบ้าง ครูผู้มีคุณสมบัติเป็นผู้ใหญ่ย่อมเข้าใจจึงให้การยอมรับ แม้เกิดการพลาดหลังย่อใจให้อภัย ช่วยให้การปฏิบัติร่วมกันมีความเป็นธรรมชาติถึงซึ่งกันและกันจากทั้งสองด้าน ช่วยให้ เกิดแรงจูงใจศิษย์ลงถึงชีวิตทั้งหลายซึ่งอยู่ที่พื้นดินและแสดงความรับผิดชอบอย่างรู้คุณค่า อีกทั้งในมุมมองกลับย่อมมีผลช่วย สร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันที่รากฐาน ให้แก่ศิษย์แต่ละคนชัดเจนยิ่งขึ้น

ผู้ใหญ่ผู้มีธรรมชาติรักความเป็นครู รวมทั้งผู้ทำหน้าที่เป็นครูภายในด้านการจัดการศึกษา หากเน้นการปฏิบัติ อยู่เพียงภายในกรอบการผูกการเขียนโดยหลีกเลี่ยงการลงไปใช้ชีวิตสัมผัสกับสภาพบรรยากาศที่พื้นดิน ยังมีการเน้น ใช้ห้องเรียนและตำรา รวมทั้งคะแนนการสอบเป็นเครื่องมือตัดสินคุณภาพผลการศึกษาศิษย์ ย่อมช่วยให้เข้าถึง ความจริงได้ว่ายังเป็นครูที่ลงไม่ถึงรากฐาน

แม้พ่อแม่ซึ่งสังคมนี้อาจคือครูคนแรกของลูก หากเน้นความสำคัญให้ลูก เรียนในห้องเรียนอีกทั้งได้คะแนนสูง เหนือคนอื่น รวมทั้งมีการผลักดัน หรือไม่ก็ล่อหลอกให้ได้ปริญญาสูงขึ้นด้านเดียว ย่อมอ่านความจริงได้ว่าเป็นผู้ลง มือทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ซึ่งควรถือเป็นคุณสมบัติอันล้ำค่าที่สุดของชีวิตลูกหลานตัวเอง เพราะความรู้เท่าไม่ ถึงการณ์

ระหว่างช่วงที่ผ่านมา หลังจากผ่านพ้นการสอบคัดเลือกเข้าเรียนต่อในสถาบันอุดมศึกษาแล้ว มักมีรายงาน ข่าวจากสื่อสาธารณะซึ่งนอกจากประกาศจำนวนผู้ผ่านการสอบและสอบไม่ผ่านแล้ว มักแถมท้ายด้วยการแสดงความ ยินดีกับผู้ที่สอบผ่าน และปลอบใจผู้ซึ่งสอบไม่ผ่านคิดความมาด้วย ทำให้ใช้โอกาสค้นพบความจริงซึ่งแอบแฝงอยู่ใน รากฐานโดยเฉพาะบุคคลผู้ทำหน้าที่สื่อ เสมือนเป็นประจักษ์พยานที่ตอบคำถามได้เองว่า เหตุใดการจัดการศึกษา จึงไม่สนองความเจริญอย่างจริงจังให้แก่สังคมในทุก ๆ ด้าน เพราะคนยี่คิดอยู่กับด้านการจัดการมากขึ้นจนทำ ให้มองข้ามความสำคัญของด้านซึ่งมีธรรมชาติเป็นพื้นฐาน

ดังนั้นสิ่งซึ่งมักกล่าวเน้นกันว่า การศึกษาควรมีเหตุผลเท่าเทียมกัน กับผลจากแนวคิดซึ่งสะท้อนออกมา- ปรากฏเป็นรูปธรรมจากการประกาศดังกล่าว น่าจะมีลักษณะเป็นคำสารภาพความจริงให้รู้ว่าหาได้เป็น เช่นนั้นไม่ แต่กลับมีลักษณะสวนทางกันอย่างเห็นได้ชัด

ดังนั้น จึงไม่อาจมองผ่านลงไปถึงความหมายของคุณค่าความเป็นมนุษย์ซึ่งถือเป็นเป้าหมายอันแท้จริงซึ่งได้ มีการประกาศไว้ในอุดมการณ์ ทำให้ชีวิตเยาวชนคนรุ่นหลังจำต้องตกเป็นเหยื่ออิทธิพลกระแสดังกล่าวกว้างขวาง มากขึ้น

ในด้านของผู้ที่มุ่งหวัง เรียนรู้สัจธรรมโดยที่ด้านนี้ถือเป็นพื้นฐานการเรียนรู้จากด้านเทคโนโลยี จึงควรที่จะ ชวนชวนหาครูที่ที่ซึ่งอ่านได้จากพฤติกรรมและแนวคิดของผู้ใหญ่ผู้มีการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย และมุ่งเน้นทิศทางการ ทำงานลงสู่พื้นดิน เพื่อเพื่อนมนุษย์ทุกคนอย่างมีความสุข

อีกทั้งไม่คิดว่าจะต้องเป็นผู้ซึ่งคนเคยสัมผัสกันเป็นส่วนตัวมาก่อน ยิ่งพบความจริงว่าสามารถดำเนินชีวิตอยู่ ท่ามกลางสภาพธรรมชาติของคนซึ่งมีความหลากหลายอย่างปราศจากความหวั่นไหว โดยเน้นความสำคัญสู่ชนรุ่นหลัง รวมทั้งผู้ที่ยังมีโอกาสกว่าตนอย่างชัดเจนมาโดยตลอดก็ให้มั่นใจได้

สิ่งซึ่งใคร่ขอฝากไว้เป็นแรงจูงใจสำหรับผู้สนใจเรียนรู้

บทความเรื่องนี้ ผู้เขียนมิได้เน้นความสำคัญที่ข้อมูลซึ่งได้รับจากการอ่านหรือรับฟังจากผู้อื่นพูดแต่อย่างใดไม่ หากเขียนขึ้นจากแนวความคิดซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ตนได้นำปฏิบัติแล้ว เท่าที่ภูมิปัญญาตัวเองมีมาแต่อดีต

ร่วมกับโอกาสซึ่งชีวิตผ่านการสัมผัสกับสิ่งต่าง ๆ มาแล้วจากรากฐานที่อิสระในระดับหนึ่ง แล้วนำมาพิจารณาคุณค่าหาเหตุผล

วิถีทางดังกล่าวได้ช่วยให้ตนเองมีโอกาสเรียนรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้นทั้งสองด้าน หรืออาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาสาระทั้งหลายซึ่งปรากฏอยู่ในข้อเขียนเรื่องนี้ ค้นได้จากความรู้สึกนึกคิดซึ่งอยู่ในรากฐานตนเองจากผลการนำปฏิบัติได้แล้ว ไม่ว่าจะผู้ใดอ่านแล้วจะเห็นด้วยหรือไม่ ย่อมถือเป็นเรื่องเหตุผลของแต่ละคนที่มีรากฐานต้นลึกไม่เหมือนกัน เป็นธรรมชาติ

หากถามว่า ผู้เขียนเรียนวิชาในสาขาการจัดการศึกษามาจากสถาบันการศึกษาไหนหรือเปล่า คงต้องสารภาพความจริงว่า ไม่ได้เรียน แต่ถ้าจะถามว่าคนสนใจเรียนรู้เรื่องอะไร มาถึงช่วงนี้คงขออนุญาตตอบว่า ทุกสิ่งซึ่งปรากฏเป็นความจริงอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเริ่มต้นจากเรื่องใดก็ตาม ย่อมมีเหตุผลสืบเนื่องได้ทุกเรื่อง

แม้คนอาจถูกหลายคนมองด้วยภาพที่ผิดคิดอยู่กับเรื่องกล้วยไม้ แต่ถ้าสามารถหวนกลับไปทบทวนโดยมองไปเหตุอันเป็นที่มาของการเริ่มต้นงานกล้วยไม้ แล้วสานความสัมพันธ์กลับมาถึงปัจจุบันอีกครั้งหนึ่งอย่างมีเหตุผล ก็น่าจะมองเห็นความจริงว่า เพียงเริ่มต้นจากการรำลึกกล้วยไม้เป็นสื่อเท่านั้น แต่แท้จริงแล้ว เน้นความสำคัญที่การเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสังขารของชีวิตคนบนพื้นฐานความหลากหลาย จากการนำปฏิบัติโดยถือความจริงมาตลอดชีวิต

ดังนั้น หากผู้ใดอ่านแล้วรู้สึกว่า ข้อเขียนนี้ลึกซึ้งมาก จนกระทั่งทำให้ยากที่จะเข้าใจได้ถึงความจริง ถ้าไม่คิดถกฉวยโอกาสเรียนรู้อย่างผิวเผินเพื่อหวังประโยชน์อย่างอื่น แต่สนใจชวนชวยศึกษาค้นหาความจริงแล้ว ก็น่าจะสะท้อนให้เห็นภาพของความเพียรพยายามซึ่งควรจะปรากฏออกมาจากส่วนลึก ชวนนำทางให้มุ่งไปถึง จุดหวนกลับมาพิจารณาค้นหาความจริงที่ตนเองให้ถึงที่สุด จากเงื่อนไขซึ่งเคยเป็นปัญหาเท่าที่ชีวิตผ่านพ้นการปฏิบัติมาแต่อดีต หาใช่อ่านแล้วเข้าใจก็อ้างว่ายาก แล้วก็วางทิ้งไป

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากมองที่รากฐานการพิจารณาน่าจะพบสังขารว่า สутьที่การเอาชนะใจตนเอง ซึ่งมีเหตุผลช่วยให้ชีวิตผ่านพ้นปัญหาต่าง ๆ มาได้ด้วยคืออย่างมีขั้นตอน ทำให้มันคงอยู่บนรากฐานที่อิสระ อีกทั้งยังช่วยให้มีโอกาสหยั่งลงลึกซึ้งยิ่งขึ้น

บนวิถีการเรียนรู้ตามแนวทางดังกล่าว แม้ว่าจะวันนี้อาจรู้สึกว่าเรื่องนั้นยากที่จะเข้าใจ วันหนึ่งข้างหน้าไม่ว่าเร็วหรือช้า หากยังคงปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง ย่อมมีโอกาสรู้และเข้าใจความจริงได้เองว่า เรื่องนั้นอ่านแล้วเข้าใจได้ไม่ยาก โดยที่เริ่มรู้สึกว่า เป็นความรู้ธรรมค้ำที่แต่ละคนสามารถค้นพบได้จากชีวิตประจำวันของตนโดยแท้

อนึ่ง ถ้ายังไม่หยุดทำงานร่วมกับการคิดเพียงแค่นั้น หากมองย้อนกลับออกมาอีกครั้งหนึ่งย่อมมีโอกาสพบต่อไปอีกว่า ถ้าคนส่วนใหญ่ซึ่งมีชีวิตมีโอกาสเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ในสังคมปัจจุบัน แม้เริ่มต้นจาก ผู้เป็นพ่อแม่ของลูก สานถึงผู้ที่ใช้ชีวิตเป็นครูโดยตรง ซึ่งล้วนทำหน้าที่เป็นคุณงามความดีการศึกษาอย่างสำคัญ เริ่มต้นจากลูกหลานตนเองถึงศิษย์ และยังมีกระแสนเป็นสังขารที่สานถึงเยาวชนทั่วไปในมุมกว้างอย่างมีเหตุผล

ยิ่งบุคคลผู้มีโอกาสก้าวขึ้นไปรับหน้าที่บริหารระดับสูงขึ้นไปตามเหตุและผลแทนการมุ่งแสวงหาโอกาสให้กับตัวเอง ซึ่งควรจะนำปฏิบัติให้คนระดับรองลงมาถึงระดับล่าง ถือเป็นแบบอย่างทั้งความน่าเคารพศรัทธาจากใจจริง ทำให้มีผลเป็นร่มเงาแห่งคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อใช้เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจอย่างชัดเจนได้

หากยังไม่อาจเข้าถึงความจริงดังกล่าว โดยที่ มีการสะท้อนภาพพฤติกรรมสร้างความรู้สึกรู้สึกให้เห็นว่า มีการคิดและปฏิบัติในลักษณะ ทนหลังให้ แทนการมุ่งมั่นทำความ เข้าใจด้วยความเพียรพยายามอย่างแท้จริงแล้ว ย่อมมีเหตุผลบ่งบอกความจริงอย่างเป็นธรรมชาติว่า สังคมที่มีแนวโน้มทรุดค้ำลงไปอย่างมีเหตุผล เชื่อมโยงถึงกัน

ส่วนบุคคลผู้เข้าถึงได้แล้ว ถ้าไม่ตกอยู่ในความประมาททำให้ล้มตัวในภายหลังย่อมรู้เองว่า สภาพดังกล่าวจะ

ไม่มีโอกาสตั้งคั้งคนให้จำต้องตกต่ำลงไปตามกระแส หากกลับมามองเห็นภาพจากอีกด้านหนึ่งซึ่งช่วยให้คนสามารถรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้น จากการใช้กระแสเจ็อนไซท์ที่สร้างปัญหาเป็นนครธรรมชาตินี้สำหรับใช้ฝึกฝนให้คนบรรลุผลอย่างมีชั้นตอน เร็วขึ้นไปอีก

และจากอีกด้านหนึ่งซึ่งมองย้อนกลับเข้ามาจากเยาวชนคนรุ่นหลัง ย่อมทำให้เกิดความรู้สึกว่าน่าจะใช้ผู้ใหญ่ผู้มีคุณสมบัติ เช่นนี้เป็นที่พึ่งพาทางใจให้เกิดความอบอุ่น ไม่ว่าผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวจะมีมากมีน้อยแค่ไหน คงสุดแล้วแต่เหตุและผลในแต่ละช่วงของการเปลี่ยนแปลง แต่คงไม่สูญสิ้นไปจนกระทั่งหาไม่ได้

หากแต่ละคนยังคงมุ่งมั่นปฏิบัติอย่างซื่อสัตย์ที่สุด โดยปราศจากความรู้สึกหวั่นไหวต่อผลกระทบจากอิทธิพลอาวมิสทั้งหลายจนกระทั่งทำให้หลุดออกไปจากวิถีทางดังกล่าว และไม่เบี่ยงคุดายที่จะแสดงน้ำใจให้เป็นสื่อถึงกันกับทุกคน โดยเน้นความสำคัญที่ชนรุ่นหลังซึ่งครอบคลุมถึงศิษย์ตนเองด้วย ย่อมมีโอกาสพบความจริงอย่างเป็นธรรมชาติ ช่วยให้เกิดสภาพที่สามารถประคับประคองกันไปได้ และขยายขอบข่ายกว้างขวางออกไปให้เป็นความหวังแก่ปวงชนคนทั่วไปขึ้นมาอีกรอบหนึ่ง

จึงสรุปได้ว่า ธรรมชาติความดีของมนุษย์นั้น หากไม่ตกอยู่ภายใต้สภาวะยี่คิดย้อมไม่อับจน คงเหลืออยู่แต่วิถีทางที่ช่วยแก้ไข้ปัญหาให้เชื่อมั่นได้ว่าประสพผลสำเร็จในทุก ๆ เรื่อง และยังมุ่งทำงานก็ยิ่งพบกับความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จึงช่วยให้เกิดความรู้สึกที่สงบเย็นยิ่งขึ้น ถ้าทำหน้าที่เป็นครูย่อมให้ออกาสแก่ศิษย์รวมทั้งชนรุ่นหลังสามารถคิดและนำปฏิบัติได้อย่างอิสระ อีกทั้งมองเห็นโอกาสที่จะนำคนลงปฏิบัติร่วมด้วย จากความรู้สึกรับผิดชอบที่มีความจริงใจ

แม้ว่าศิษย์จะผ่านพ้นจากอกคนไปแล้ว แต่ภายในจิตวิญญาณที่มีความเป็นครูย่อมมีการติดคามทุกข์สุขด้วยความรู้สึกผูกพันเป็นธรรมชาติ ช่วยให้รากฐานตนเองมีโอกาสพัฒนาหยั่งลงลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก จนกระทั่งถึงวาระอันเป็นที่สุด หากบุคคลใดปฏิบัติได้ช่วยให้รู้ได้ ย่อมถึงซึ่งความสุขอย่างแท้จริงได้ในที่สุด.